

seoska domaćinstva o zagađivanju okoline

ivan cifrić

filozofski fakultet
sveučilišta u zagrebu,
zagreb, jugoslavija

Istraživanje je provedeno u tri različita seoska naselja: brdskom, ravničarskom i prigradskom. Selekcijom u postupku obrade izdvojeno je 116 ispitanika iz pojedinih tipova domaćinstava. Anketa je inače obuhvatila mišljenja o: zagađivanju okoline, odnosu prema prirodi, o energiji, posebno atomskoj, i o budućnosti. Instrumentarij su činile baterije tvrdnji o životnim i radnim vrijednostima, o poimanju idealnog društva i o ekološkim problemima. Ovdje su navedeni samo neki podaci o ekološkim problemima, dobiveni na 58 tvrdnji na slikama Likertova tipa.

Članak daje pregled osnovnih vrijednosti i posebno navodi osnovna opredjeljenja seoskih stanovnika, s obzirom na tip domaćinstva (poljoprivredno, mješovito, nepoljoprivredno i penzionersko-staračko), o zagađenosti okoline u nas i njegovim uzrocima. Stanovništvo je **zainteresirano** za ovu tematiku. Ono smatra da je **problem zagađenosti urgentan**, i u nas i u svijetu, i da je glavni uzrok toga **stanje u društvu** i njegovoj organizaciji. Bez obzira kojem domaćinstvu pripada, seosko stanovništvo smatra da je tehnologija u odnosu na društvo od sekundarnog značaja za zagađivanje.

Mikroistraživanja ruralnih prostora daju, po mišljenju autora, neke elemente za trajnije i kompleksnije praćenje elemenata vrijednosti u kontekstu konfrontacije zahtjeva za porastom standarda i ekološke svijesti. Ovo je jedno od takvih mikroistraživanja.

primljeno rujna 1988.

1. uvodna napomena

Problem zagađivanja okoline postao je globalni problem, a njegovo rješavanje ne ovisi samo o globalnim koncepcijama zaštite i unapređivanja čovjekove okoline — bile one preventivne ili pak dopunjavane kurativnim strategijama. Vrlo je bitno ponašanje ljudi u pojedinim sredinama, pa tako i u ruralnim. Na čovjekovo ponašanje utječu objektivni faktori prirodnog stanja ali i socijalizirane (umjetne) okoline, a s druge strane sistem vrijednosti koji određuju čovjekove stavove i neposredne akcije.

Zagađenost vode, zraka i zemlje drastično pogađa ne samo urbane već i ruralne sredine. Ovi su socijalni prostori s ekološkog aspekta u nas neistraženi, osobito odgovarajući vrijednosni sistemi. Za odluke o budućnosti potrebne su potpuno spoznaje o latentnim faktorima koji u svakodnevnom životu opredjeljuju stanovništvo za upotrebu onih sredstava i metoda koji u dugoročnoj perspektivi pogoršavaju stanje njegove okoline. Ovo je istraživanje upravo usmjereno na

to: istražiti osnovne vrijednosti koje određuju ponašanje čovjeka prema današnjem i budućem vremenu.

U razvijenim industrijskim društvima danas različite su pobude za istraživanje ruralnih sredina.¹⁾ Ponekad su obilježene motivima ožvljavjanja prošlog vremena (idealizam i romantizam) koji unatoč prolaznosti društvenih oblika i odnosa, institucija i kulture, još uvijek u originalnim ili modificiranim formama odolijevaju "naletu" industrijalizacije i urbane civilizacije. U njima su antropološki i etnološki momenti posebno naglašeni. Ponekad se pak nastoji u oblicima ruralnoga pro-naći i neke trajne vrijednosti seljačkih društava koje se prezentiraju ovoj civilizaciji kao iskušenja i izazov za budućnost — osobito ekološki aspekti budućeg društva.²⁾ Svakako treba imati na umu i činjenicu da je prije nekoliko desetljeća u najrazvijenijim zemljama svijeta (primjerice SAD) došlo i do ponovnog vrednovanja seoskih sredina, i to posve konkretno: tendencijama seoske stanovništva u seoske prostore,³⁾ ali ne i povratku tradicionalnome seoskom načinu života tako da se odbace civilizacijske vrijednosti,⁴⁾ nego naprotiv: unošenjem tih vrijednosti u ruralne prostore. Također je vrlo zamjetno da razvijene industrijske zemlje nastoje **revitalizacijom malih naselja** osigurati prirodnu okolinu za čovjeka ali i **održavanje te okoline**.⁵⁾ Zato se nastoji "konzervirati" tradicionalna jezgra materijalne kulture na selu ali uz suvremeni način života.

Mi poimamo ruralne sredine u odnosu na urbane kao ona naselja i ono stanovništvo koje je mnogo "**bliže**" **samoj prirodnoj okolini** i koje ima mnogo uže i više **veza s prirodom**. Iz toga se može i pretpostaviti da se stanovništvo ruralnih prostora, bez obzira na različitost profesija te socijalni i individualni standard, drukčije odnosi prema ekološkim nego urbanim problemima i da mnogo neposrednije shvaća i doživljuje prirodne i ekološke fenomene. Međutim, valja imati na umu da je danas "čisti" ruralni element (u smislu autohtone kulture i intaktne prirode) sve rjeđi i da je naše doba dobro obilježeno industrijalizacijom i urbanizacijom. Posebno urbanizacija tendira ka sve većoj ekspanziji — ostavljajući ruralnome sve manje prostora.⁶⁾ To znači da se u ruralne sredine sve više uvlače vrijednosti industrijskoga, odnosno urbanoga društva i da se one nekim elementima percipiranja suvremenih ekoloških problema neće bitno razlikovati od gradskog stanovništva. Ako u nas nema posvuda takvih sličnosti s urbanim središtima, tendencija je urbanizacije života očita.⁷⁾ A iz nje će proizići i tendencija vrednovanja ekološkog. I ne samo društvene vrijednosti, nego i vrijednosti koje nosi modernizacija proizvodnje i inovacije. Koliko se god naime govorilo o inovacijama u ruralnim prostorima kao pozitivnom procesu koji "oslobađa" selo

-
- 1) Članak je napisan u okviru rada na projektu **Ekološki aspekti društvenog razvoja** u Zavodu za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Ovo je dio rezultata iz studije "Ruralna sredina i ekološke vrijednosti".
 - 2) Na primjer, H. Mendras u svojoj knjizi **Seljačka društva**, (Zagreb: Globus, 1986) smatra da bi industrijska civilizacija možda mogla prihvatiti i neke vrijednosti seljačkih društava, ukoliko želi trajno opstati.
 - 3) Tako je recimo u Velikoj Britaniji godine 1950. na selu živjelo 9,9 milijuna stanovnika, a 1970. — 12,7; u SAD se posljednjih 10 godina u nekim regijama povećalo seosko stanovništvo i do 32%.
 - 4) Suvremena socijalno-ekološka literatura obiluje različitim stavovima o industrijskoj civilizaciji. Mnogi autori smatraju da treba odbaciti postojeće vrijednosti civilizacije, neke fundamentalne vrijednosti rehabilitirati ili se pak vratiti na stoljećima zaboravljene. Upozorili bismo samo na neke autore: F. Capra, **Vrijeme preokreta**, Zagreb: Globus, 1986; J. Rifkin, **Posustajanje budućnosti**, Zagreb: Naprijed, 1986; H. Gruhl, **Jedna planeta je opljačkana**, Beograd: Prosveta, 1985, itd. Mnogi pripadnici novih socijalnih pokreta zastupaju ideju povratka "ljudskoj mjeri", "malome", "prirodnim izvorima hrane", itd.
 - 5) Landeszentrale für politische Bildung (Hg): **Das Ende des alten Dorfes**, Stuttgart, Berlin, Köln, Mainz: Kohlhammer, 1980.
 - 6) A. Lefevr: **Urbana revolucija**, Beograd: Nolit, 1974, str. 15.
 - 7) S. Šuvar: **Između zaseoka i megalopolisa**, Zagreb: Centar za sociologiju sela Instituta za ekonomiku poljoprivrede i sociologiju sela, 1973.

tradicionalne materijalne zaostalosti i duhovne izolacije (idiotizma seoskog života), toliko se mora priznati i retrogradni, negativni efekat po ekološko vrednovanje rada, življenja i očekivanja od budućnosti.

Prihvatanje tekovina industrijalizacije u seoskim sredinama, s jedne, i nametljivost industrijalizacije tim istim sredinama, s druge strane, uvjetuje da se u njima danas najneposrednije osjeća prisutnost **civilizacijske racionalnosti** i **civilizacijske iracionalnosti**: racionalnosti u sintagmi povećavanja standarda i urbanizacije, a iracionalnosti u njenim posljedicama: seoske sredine sve više postaju neposredni plijen zagađivanja i devastacije osobito pod utjecajem kemizacije poljoprivrede. Selo danas svjesno postaje dijelom procesa zagađivanja, i to vlastitim razvojem, ali se ne može oduprijeti snazi motiva toga razvoja. Zato možemo očekivati neposredno uočavanje ekoloških problema ali još uvijek njihovo relativno slabo globalno percipiranje. U tom smislu selo se nalazi u vrlo kritičnome i ambivalentnom položaju: na postojećem stupnju i uz postojeće materijalne mogućnosti selo ne vidi izlaz u boljim ekološkim rješenjima. Poljoprivrednici mogu upotrebljavati sve ono što im se nudi kao sredstvo poboljšavanja proizvodnje i povećavanja produktivnosti, jer za njih nema povratka na predindustrijsku proizvodnju, a za neku "alternativnu poljoprivredu" sami nemaju snage niti im je netko nudi kao koncept. Tome pridonose i globalni koncepti urbanoga (čitaj: prostornog) razvoja s osnovnom idejom "gradogradnje" a ne planiranja naselja kao takvih. Jer se u njima, tim konceptima, nalazi svjesno opredjeljenje za povećanje gradskog stanovništva a ne za rješavanje problema i perspektiva ljudi u naselju. Sasvim je razumno pitati: zašto bi većina stanovništva morala u nas u idućem stoljeću živjeti u gradovima a ne u "selima" (urbaniziranim selima, komunikacijski, prostorno i vizualno povezanim s većim središtima)? U tom smislu mi još uvijek živimo u prošlosti.

Za selo bi se moglo reći u odnosu na grad, isto ono što o nerazvijenim zemljama u odnosu na razvijene: ono prati i imitira grad i sa zakašnjenjem postiže njegove tekovine. Zato se danas postavlja otvoreno pitanje: mora li selo slijediti historijski put grada ili može, poučeno iskustvima urbanizacije (osobito negativnim), preskočiti neke faze i postaviti se ravnopravno s gradskim naseljem u "konkurenciji" životnih ponuda na budućnost? Očito je da može i da bi moralo, ali to ne ovisi o selu kao takvu već o nizu drugih faktora — prije svega o društvenim tokovima i procesima koji ostvaruju ideju napretka, ali isto tako i o svijesti seoskog stanovništva, tj. o njegovim vrijednostima: autonomnim ili preuzetim od masovnih medija. Upravo je za nas vrlo bitno kakvo je "raspoloženje" seoskog stanovništva, što ono očekuje od budućnosti i kakav je njegov "svjetonazor" o poželjnom društvu.

Ekološka tematika u ruralnim sredinama sa sociološkog aspekta vrlo je malo u nas istraživana, gotovo beznačajno u odnosu na istraživanja prirodnih disciplina. Osim toga, neka su istraživanja segmentarna⁸⁾ i parcijalna ili teoretska⁹⁾. To ukazuje, s jedne strane, na zapostavljenost ekologije ruralnih sredina a, s druge, na hitnost da se istražuju, pa i sa sociološkog stanovišta. Kada to ističemo tada imamo na umu da usklađivanje čovjekova odnosa prema stanju njegove okoline bitno ovisi o čovjekovu ponašanju, a ne samo i ne ponajprije o tehničkim mogućnostima. A čovjekovo ponašanje, pak, određuje stupanj njegove spoznaje o objektivnom stanju okoline i spoznaje o mogućnosti njezina mi-

8) Deželić, N., Zebec, M., Kern, J., Panić, Ž.: Zdravstvenoekološki aspekti stanovanja u selima Hrvatskog Zagorja, *Sociologija sela*, br. 83-86/1984.

9) Kilibarda, K.: Ekološka kultura i kvalitet, agroindustrijski kompleks i selo, u: *Raskršća jugoslovenskog agrara* (zbornik radova), Beograd 1985; Stevanović, D.: Socijalno-ekološke posljedice industrijalizacije poljoprivrede, u *istom zborniku*.

jenjanja; ponašanje određuju i čovjekove aspiracije (društvenih i profesionalnih grupa) za kvalitetom života i standardom, za većom proizvodnjom itd.; određuje ga i percepcija poželjnog društva i budućnosti te dominantni vrijednosni sistem u njegovoj kulturi.

2. ciljevi i problemi istraživanja

Cjelokupno istraživanje ekološke problematike vođeno je kao prethodno istraživanje (pilot) u okviru projekta **Ekološki aspekti društvenog razvoja**. Zato su bila postavljena dva teorijsko-metodološka cilja: 1. provjeriti jesu li naše teorijsko-metodološke postavke u istraživanju ekološke svijesti primjerene ruralnoj populaciji i 2. provjeriti kako reagiraju instrumentarij i varijable. Te su spoznaje bitne za provođenje kompleksnijeg istraživanja ekološke svijesti — odnosno povezanosti socijalnih karakteristika ruralne populacije i različitih kulturoloških obilježja vrijednosnih orijentacija i svjetonazora, s jedne i ekoloških vrijednosti, ekološke svijesti, s druge strane.

U ispitivanju smo nastojali istražiti predodžbe ekoloških problema s obzirom na neke karakteristike (ispitanika) domaćinstava. Zanimalo nas je mišljenje ispitanika: 1. o zagađivanju okoline, 2. o prirodi, 3. o energiji, osobito nuklearnoj i 4. o budućnosti.

3. metodološke napomene

Istraživanje je provedeno u svibnju 1987. u tri naselja na području Novske. Svako od tih naselja ima neke svoje karakteristike. Jedno je nizinsko po položaju, drugo izrazito brdsko a treće prijelazno. U svim naseljima nalazimo različite tipove domaćinstava: poljoprivredna, mješovita, nepoljoprivredna i staračka (odnosno umirovljenička).

Upitnik je bio sastavljen od nekoliko tipova pitanja. Pored serije pitanja o domaćinstvu i gospodarstvu, tu su bila i pitanja koja su se odnosila na probleme komasacije, te tri skupine tvrdnji: o radnim, odnosno životnim vrijednostima, o poimanju idealnog društva i o ekološkim problemima. U ovom članku analiziramo samo tvrdnje koje se odnose na ekološke probleme — probleme zagađivanja okoline.

Rezultati empirijskog istraživanja kompjuterski su obrađeni u SRC-u u Zagrebu. Nakon kontrole, strogo je selekcioniran broj upitnika tako da su otklonjene sve moguće greške u njima. Obrađeno je ukupno 116 upitnika. To je dakako nedovoljno za generalizacije, ali je kao pilotsko sasvim indikativno za slične socijalne sredine.

Za ispitivanje percepcije pojedinih ekoloških problema i karakteristika poželjnoga društva, u instrumentu je korišteno 58 numeričkih skala (Likertova tipa) s rasponom ocjena od 1 do 5, a označavale su: potpuno neslaganje (odbijanje) s predloženom tvrdnjom (1), neslaganje s tvrdnjom (2), suzdržavanje od mišljenja (3), slaganje s tvrdnjom (4) i potpuno slaganje s tvrdnjom (prihvaćanje) (5).

U istraživanju je primijenjeno niz pitanja koja su već upotrijebljena u jednom od prethodnih istraživanja.¹⁰⁾ Ta se pitanja odnose uglavnom na mišljenja i ocjene ispitanika.

10) Cificić, I., Čulig, B.: **Ekološka svijest mladih**, Zagreb: CDD i Zavod za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 1987.

4. rezultati istraživanja

U ovom radu prikazat ćemo onaj dio rezultata istraživanja koji se odnose na predodžbu o zagađivanju okoline. U analizi ćemo se poslužiti aritmetičkim sredinama i relativnim brojevima i to tako što ćemo: 1. ekstrahirati najprihvaćenije, visoko prihvaćene i najneprihvaćenije tvrdnje na osnovi vrijednosti aritmetičkih sredina odgovora ispitanika i 2. analizirati odgovore ispitanika o zagađenosti i faktorima koji utječu na zagađivanje okoline s obzirom na tip domaćinstva iz kojega je ispitanik: poljoprivredno, mješovito, nepoljoprivredno i staračko/umirovljeničko domaćinstvo.

Smisao izdvajanja pojedinih vrijednosti aritmetičkih sredina jest u nastojanju da dobijemo grupe određenih tvrdnji sa sličnim (približnim) vrijednostima koje mogu predstavljati manje ili više skup tvrdnji koji u sebi sadrži neku smislenu konstrukciju. Ona se može predstaviti kao aproksimativni koncept u ispitanika. U određenim granicama vrijednosti aritmetičkih sredina dobivaju se skupine tvrdnji, tj. one najpoželjnije, manje poželjne i tako sve do najnižih vrijednosti, tj. do nepoželjnih ili najmanje poželjnih tvrdnji. Ovdje su izdvojene tri takve skupine tvrdnji prema stupnju prihvaćenosti.

U tablici 1. navedene su tvrdnje s najvišim prosječnim vrijednostima, tj. iznad 4,20.

Tablica 1

Najprihvaćenije tvrdnje		
Tvrdnje	Arit. sred.	Stand. devij.
Atomski otpad suviše je opasan za okolinu i ljude	4,57	0,68
Zagađivanje okoline zabrinjavajuće se povećava	4,38	0,75
Za one koji na bilo koji način zagađuju okolinu trebalo bi odrediti najstrožu kaznu	4,34	0,94
Izgradnja NE najopasnija je po zdravlje čovjeka	4,38	0,91
Za nas je najbolje da se umjesto NE grade hidrocentrale i slični izvori energije	4,34	0,91
Organizirana akcija zaštite prirodne okoline treba da bude osnovni zadatak svake države, pa i naše	4,31	0,88
Zaštita čovjekove okoline podrazumijeva najširu društvenu akciju	4,30	0,84
Opasnost se od nesreća u atomskim centralama povećava	4,23	0,91

Gore navedene tvrdnje vezane su uz dvije skupine problema. Jedno je pitanje nuklearnih elektrana i njihove sveopće opasnosti, a osobito po zdravlje ljudi i radi mogućih nesreća.¹¹⁾ Otuda danas mnogi smatraju da je prihvatljivije graditi i

11) Opasnosti su izbile u prvi plan osobito poslije "černobilske katastrofe". Novina, časopisa pa i publikacija ima sve više, i sve više upozoravaju na potencijalne nove katastrofe. Odmah je kod nas prevedena recimo knjiga grupe autora pod nazivom: **Najgora nesreća na svijetu. Černobil: kraj nuklearnog sna**, Zagreb: Globus, 1987. Dušan Miklja i Predrag Jeremić napisali su tim povodom knjigu: **Nuklearne elektrane. Neukročena goropad**, Beograd: samostalno izdanje autora, 1987, itd.

Znanstvenici su odmah prionuli istraživanju javnog mnijenja. Primjerice: Dragutin Palašek i Gordana Vučinić-Palašek: Neki elementi ekološke svijesti u Jugoslaviji, u **Društvo i ekološka kriza**, Zagreb: SDH, 1988, str. 223-233; H.P. Peters, G. Albrecht, L. Hennen und H. Steigelmann: Die Reaktionen der Bevölkerung auf die Ereignisse in Tschernobyl. Ergebnisse einer Befragung, **Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie**, Heft 4, Jg. 39, 1987, str. 764-782.

ulagati u neke druge izvore energije a ne u nuklearne elektrane. Druga skupina odnosi se na društvene mjere zaštite, s obzirom na neprestano povećavanje zagađivanja okoline. U mjerama zaštite prirodne okoline i borbi protiv zagađivanja ispitanici preferiraju administrativne mjere, ulogu države te široke društvene akcije. Iz tih tvrdnji proizlazila bi ova poruka: s obzirom na povećanje zagađivanja i opasnosti od NE poželjne su stroge državne mjere kao preventivna obrana stanovništva i dobara.

Tablica 2

Visoko prihvaćene tvrdnje

Tvrdnje	Arit. sred.	Stand. devij.
Novac koji se utroši za izgradnju NE mogao bi se s istim učinkom upotrijebiti za ulaganja u nove izvore energije	4,19	0,87
Ravnoteža prirode vrlo je osjetljiva i lako se naruši	4,19	0,83
Priroda ne zagađuje samu sebe; zagađenje je problem loše organizacije društva	4,17	0,89
Energetske probleme treba rješavati uvođenjem neopasnih izvora energije	4,11	0,91
Naša zemlja obiluje različitim izvorima energije koji su još uvijek neiskorišteni	4,11	0,87
Problem zagađivanja pogađa našu zemlju jednako kao i druge zemlje	4,07	0,96
Da bi čovjek preživio mora svoje potrebe uskladiti s prirodom	4,06	1,00
Očuvanje prirode ima prednost pred svim ostalim zadacima društva	4,05	0,97
Zagađenje prirodne okoline najveće je tamo gdje se grade nuklearke	4,05	1,10

U tablici 2 prikazana je grupa tvrdnji kojima se prosječne vrijednosti kreću između 4,00 i 4,20. To su visoko prihvaćene tvrdnje, ali ipak nešto manje prihvaćene od prethodne skupine. Ovdje također možemo uočiti nekoliko grupa. Jedna se grupa odnosi na energetske probleme. Ispitanici su suglasni da je zagađivanje najveće tamo gdje su NE, pa je stoga potrebno ulagati u "neopasne" izvore energije, i takve koristiti, a njih ima i naša zemlja. Druge se tvrdnje odnose na zagađivanje. Ispitanici su suglasni da je ono društvenog porijekla i da je u jednakom stupnju prisutno ne samo u svijetu već i u nas. Treće se tvrdnje odnose na odnos čovjeka i prirode. Stanovništvo u selu prihvaća tvrdnje da se prirodna ravnoteža može narušiti pa očuvanje prirode u nizu mjera ima prednost pred drugim problemima u društvu, a čovjek treba optimirati a ne maksimirati svoje potrebe u odnosu na prirodu.

Tablica 3

Najneprihvaćenije tvrdnje

Tvrdnje	Arit. sred.	Stand. devij.
S prirodom ionako nemam puno kontakta pa me zagađivanje okoline i ne zanima	1,75	1,12
Problem zagađivanja zapravo i nije tako velik; to su najčešće priče za malu djecu	1,94	1,21
Jugoslavensko društvo trebalo bi smanjiti tempo razvitka	1,98	1,27
Mene osobito ne zanima problem zagađivanja okoline	2,15	1,41
Što je viši standard pojedinca to je manje važno voditi računa o zagađivanju okoline	2,38	1,27
Ako se NE izgrade na adekvatnim mjestima nisu opasne za prirodu i čovjeka	2,33	1,14

Gornja granica ovih tvrdnji jest vrijednost od 2,50. Ispod te granične vrijednosti aritmetičke sredine nalazi se šest tvrdnji (tablica 3). One su najmanje prihvatljive za ruralno stanovništvo, a pokazuju da se ispitanici ne slažu s ponuđenim tvrdnjama o tome da seosko stanovništvo ne zanima problem zagađivanja ili da ima malo veze s prirodom. Ne prihvaćaju ni tvrdnju da se povećavanjem individualnog standarda smanjuje važnost problema zagađivanja okoline. Druge tvrdnje odnose se na pitanja našeg razvoja. Ispitanici se ne slažu s smanjivanjem tempa razvoja. Treća tvrdnja vezana je uz NE, opasnosti koje ne umanjuje niti povoljna prostorna lokacija.

U daljnjem tekstu analizirat ćemo samo one tvrdnje koje se odnose na probleme zagađivanja i faktore zagađivanja.

5. mišljenja o zagađivanju okoline

Problem zagađivanja čovjekove okoline dobiva na značenju najprije u urbanim sredinama i to zbog dva osnovna razloga. Prvi je u tome što je u gradovima zaista mnogo veći stupanj zagađivanja nego u selima. Koncentracija industrije, prometa i drugih mogućnosti izvora zagađivanja u gradu mnogo više nego u selu smanjuje kvalitetu okoline. Drugi je razlog u tome što pojedinci i grupe spontano ili organizirano upozoravaju na problem zagađivanja. Nova ekološka gibanja urbanog su porijekla.

Međutim, pojam urbanoga i ekološkog zagađivanja ne može se danas više reducirati samo na gradske sredine, jer su sredstva zagađivanja postala sve moćnija, prodornija a koriste se i u ruralnim sredinama. Osim toga najrazvijenije zemlje posvećuju danas više pažnje selu nego prije. U ruralnim se sredinama ekološka problematika može odnositi više na nizak higijenski standard (vodu, kanalizaciju) i upotrebu raznih kemijskih sredstava u poljoprivredi te devastaciju prostora. Do mehaničkog zagađivanja novim otpacima dolazi iz urbanih sredina zračnim i vodenim putem i hranom. Tako je suvremena tendencija širenja tehnike i nedovoljna preventiva ekološke strategije zahvatila mnogo šire prostore nego što su to urbani. Dakako, da se time i sama ekološka svijest i svijest o okolini postepeno širi u ruralno područje (seoska naselja). Zato je potrebno i u tim naseljima govoriti o problematici zaštite čovjekove okoline i same prirodne okoline — o objektivnom stanju i ponašanju ljudi. U našem istraživanju o problematici zaštite okoline analizirali smo dva segmetna: prvo, mišljenja o stanju zagađenosti; drugo, mišljenja o faktorima koji najviše utječu na zagađivanje okoline.

5.1. mišljenja o stanju zagađenosti

Ispitanicima su bile ponuđene tri tvrdnje na koje je trebalo odgovoriti stupnjevanjem (od 1 do 5) slaganja ili neslaganja s njima. To su bile slijedeće tvrdnje: "Mene osobno ne zanima problem zagađivanja okoline" (var.1). "Zagađivanje okoline zabrinjavajuće se povećava (var. 2) i "Problem zagađenja pogađa našu zemlju jednako kao i druge zemlje" (var. 3).

Svaki peti ispitanik odgovorio je da ga ne zanima problem zagađivanja okoline. Vrlo mali postotak nije se izjasnio o tome, dok je gotovo tri četvrtine ispitanika odgovorilo negativno na postavljenu tvrdnju, što znači da su zainteresirani za tu problematiku (var. 1). Gotovo 90% ispitanika smatra da se zagađivanje okoline povećava (var. 2), i to ne samo u svijetu nego je i stanje u nas vrlo slično stanju u drugim zemljama. Takva je mišljenja više od tri četvrtine ispitanika (var.

Tablica 4

Mišljenja o stanju zagađenosti								
Redni broj varijable	Vrijednosti		Uopće se ne slažem	Ne slažem se	Ne znam, nemam mišljenja	Slažem se	Potpuno se slažem	Ukupno
	s	\bar{x}						
1.	1,41	2,15	49,14	21,55	6,03	12,07	11,21	100,0
2.	0,75	4,38	0,00	2,59	8,62	40,52	48,28	100,0
3.	0,96	4,07	0,00	4,31	16,38	35,34	42,24	100,0

3). Iz ovih nekoliko podataka jasno se daje naslutiti vrlo visok perceptivni stupanj problematike u ruralnog stanovništva. On nije ograničen na lokalni nivo već pokazuje mnogo širi vidik razmišljanja. Osjetljivost na ove probleme dobar je predznak za stvaranje i razvijanje svijesti o okolini, a vjerojatno i ekološke svijesti.

Tablica 5

"Mene osobno ne zanima problem zagađivanja okoline"

Tip domaćinstva	Uopće se ne slažem	Ne slažem se	Ne znam, nemam mišljenja	Slažem se	Potpuno se slažem	Ukupno
Poljoprivredno	41,18	29,41	11,76	11,76	5,88	100,0
Mješovito	48,72	20,51	5,13	15,38	10,26	100,0
Nepoljoprivredno	51,22	21,95	2,44	12,20	12,20	100,0
Staračko-umirovljeničko	52,63	15,70	10,53	5,26	15,79	100,0

$$\chi^2 = 1,64, df = 12, C = 0,12$$

Tablica 6

"Zagađivanje okoline zabrinjavajuće se povećava"

Tip domaćinstva	1	2	3	4	5	Ukupno
Poljoprivredno	0,00	0,00	11,76	58,82	29,41	100,0
Mješovito	0,00	2,56	7,69	35,90	53,85	100,0
Nepoljoprivredno	0,00	4,88	7,32	39,02	48,78	100,0
Staračko-umirovljeničko	0,00	2,59	8,62	40,52	48,28	100,0

$$\chi^2 = 8,99, df = 12, C = 0,27$$

Interes za probleme zagađivanja okoline pokazuju svi tipovi domaćinstva. Između 67% i 72% ispitanika negativno je odgovorilo na postavljenu tvrdnju, tj. nije se složilo s njom, što zapravo znači da su je odbili. Ipak između 15% i 25% ispitanika ne zanima problem zagađivanja okoline. Takvih je najviše u mješovitim i nepoljoprivrednih domaćinstava. Dominantne frekvencije odgovora u svih tipova nalaze se na nainžim vrijednostima.

Tablica 7

"Problem zagađenja pogađa našu zemlju jednako kao i druge zemlje"						
Tip domaćinstva	1	2	3	4	5	Ukupno
Poljoprivredno	0,00	11,76	17,65	41,18	29,41	100,0
Mješovito	2,56	0,00	15,38	35,90	46,15	100,0
Nepoljoprivredno	2,44	4,88	17,07	29,27	46,34	100,0
Staračko-umirovljeničko	0,00	5,26	15,79	42,11	36,84	100,0

$$\chi^2 = 2,61, df = 12, C = 0,15$$

Svi tipovi domaćinstava isto tako smatraju da se zagađivanje okoline povećava u svjetskim razmjerima i da ono poprima zabrinjavajuće tokove. Više od 85% ispitanika slaže se (u svakom tipu domaćinstava) s tom tvrdnjom. Krajnje vrijednosti suglasnosti dominantne su u svim tipovima osim u poljoprivrednim domaćinstvima. U poljoprivrednika je i nešto veći postotak neizjašnjenih. Zanimljivo je spomenuti da ni jedan ispitanik nije odgovorio da se "uopće ne slaže" s ovom tvrdnjom (var. 2).

Nema sumnje da ispitanici dijele mišljenje kako taj problem pogađa i Jugoslaviju kao i druge zemlje. Vrlo malo, a među njima najviše poljoprivrednika (11,76%), smatra da to nije tako. Dominantne vrijednosti mješovitih i nepoljoprivrednih domaćinstava nalaze se na krajnjoj točki ljestvice, dok su u poljoprivrednih i staračko-umirovljeničkih domaćinstava za stupanj niže.

Općenito se može reći da postoji vrlo visok stupanj podudarnosti u distribuciji ispitanika s obzirom na tip domaćinstva.

5.2. faktori koji utječu na zagađivanje okoline: organizacija društva i tehnologije

U teorijskoj literaturi iz ekologije i srodnih znanosti i disciplina, a osobito iz socijalne i političke ekologije, vidljiva je različita distribucija značaja pojedinih faktora koji utječu na ekološku problematiku — posebno na zagađivanje okoline. Prema nekim autorima najznačajniji su oni faktori koji proizlaze iz civilizacijskih tokova i koji se konstituiraju u modernom industrijskom društvu. Mi smo ovdje izdvojili i operacionalizirali dva takva kompleksa faktora. Prvi je društvo, njegova organizacija i odnosi, koji smo operacionalizirali u obliku jedne tvrdnje (var. 4). Drugi se odnosi na utjecaj moderne tehnologije. To znači da smo jednostavno postavili dvije tvrdnje kojima provjeravamo kakvo je mišljenje ispitanika o zagađivanju okoline kao posljedici stanja u društvu, odnosno u tehnologiji. Te dvije tvrdnje glase: "Priroda ne zagađuje samu sebe: zagađenje je problem loše organizacije društva" (var. 4) i "Zagađenje okoline isključivo je tehnološki problem" (var. 5).

Tablica 8

Tko zagađuje okolinu								
Redni broj varijable	Vrijednosti		Uopće se ne slaže	Ne slaže se	Ne zna, nema mišljenja	Slaže se	Potpuno se slaže	Ukupno
	s	\bar{x}						
4.	0,89	4,17	2,59	1,72	13,79	40,52	41,38	100,0
5.	1,15	3,66	8,62	12,93	28,45	35,34	14,66	100,0

Oko 82% ispitanika smatra da je zagađivanje okoline posljedica (problem) samog društva, dok oko 50% ispitanika smatra da je to problem suvremene tehnologije. U ovom drugom odgovoru (var. 5) znatno je veći postotak neizjasnjenih i onih koji se protive takvoj tvrdnji. Većina dakle smatra da je društvo ono koje je odgovorno i "krivo" za stanje zagađivanja okoline.

S obzirom na tip domaćinstva nismo utvrdili da postoje statistički značajne razlike ovih dviju varijabli u odgovorima ispitanika.

U percepciji utjecaja društva (društvenih faktora) na zagađivanje okoline, poljoprivredna su domaćinstva najodređenija. Niti jedan ispitanik ne slaže se s postavljenom tvrdnjom. Gotovo je svaki treći suzdržan, a 70% ih smatra da je zagađivanje okoline problem organizacije društva (var. 4). Otprilike u istom postotku pozitivno su se izjasnili ispitanici iz staračko-umirovljeničkih domaćinstava s tim što su mnogo vidljivije njihove tendencije prema krajnjim vrijednostima. Preko 52% ispitanika "u potpunosti se slaže" s ocjenom o utjecaju društvenih faktora na zagađivanje okoline. Među mješovitim i nepoljoprivrednim domaćinstvima veći postotak ispitanika potvrđuje svoje slaganje (preko 80%), ali dominantne vrijednosti nisu na krajnjoj ocjeni.

U tvrdnji o tehnološkim uzrocima zagađivanja okoline, mješovita i nepoljoprivredna domaćinstva u vrlo su se visokom postotku suzdržavala od odgovora (između 30 i 36% ispitanika) i u znatno manjem postotku pozitivno izjasnila. Poljoprivredna (76%) i donekle staračka (52%) domaćinstva u znatno su većem postotku prihvatila ocjenu o tome da je tehnološki faktor dominantan kao uzrok zagađivanja okoline. Možda razlog treba tražiti u tome što su i mješovita i nepoljoprivredna domaćinstva nešto više orijentirana na suvremenije tokove materijalnog standarda u kojima upravo tehnika ima važnu ulogu. Inovacije u domaćinstvu uvijek su dolazile najprije u mješovita domaćinstva pa tek onda u poljoprivredna, jer su mješovita domaćinstva lakše dolazila do gotovog novca. Trebalo bi usporediti vrijednosnu strukturu ovih domaćinstava. S druge pak strane poljoprivredna (i staračka) domaćinstva mnogo su ovisnija o društvenim uvjetima života pa vjerojatno zato i naglašavaju društvene uzroke zagađivanja okoline.

Tablica 9

"Priroda ne zagađuje samu sebe: zagađenje je problem loše organizacije društva"

Tip domaćinstva	1	2	3	4	5	
Poljoprivredno	0,00	0,00	29,41	35,29	35,29	100,0
Mješovito	5,13	0,00	7,69	48,72	38,46	100,0
Nepoljoprivredno	0,00	2,44	12,20	43,90	41,46	100,0
Staračko-umirovljeničko	5,26	5,26	15,79	21,05	52,63	100,0

$$\chi^2 = 5,58, df = 12, C = 0,21$$

Tablica 10

"Zagađivanje okoline isključivo je tehnološki problem"

Tip domaćinstva	1	2	3	4	5	
Poljoprivredno	5,88	5,88	11,76	47,06	29,41	100,0
Mješovito	10,26	15,38	30,77	30,77	12,82	100,0
Nepoljoprivredno	7,32	12,20	36,59	31,71	12,20	100,0
Staračko-umirovljeničko	10,53	15,79	21,05	42,11	10,53	100,0

$$\chi^2 = 4,60, df = 12, C = 0,20$$

6. umjesto zaključka

U istraživanje smo pošli s pretpostavkom da je ruralni prostor moguće definirati samo u odnosu na urbani, i to zbog visokog stupnja promjena tih prostora: geografskih, urbanih i socijalno-kulturnih. Ruralna naselja već su u visokom stupnju "kontaminirana" civilizacijskim vrijednostima i vrijednostima konkretnog urbanog društva u Jugoslaviji, pa su i percepcije ekoloških fenomena pod stanovitim njihovim utjecajem. Zato nas taj utjecaj ne iznenađuje. On je dvostruk: s jedne strane, utjecaj urbanog (a time ovdje mislimo i utjecaj industrijalizacije) unosi povećanu osjeljivost seoskog stanovništva na nove civilizacijske "bolesti" i probleme, kao što je to na primjer problem energije (posebno nuklearne), a s druge strane seoske sredine sve više poprimaju identične vrijednosti gradskih sredina — rasta, standarda, tehničke kulture i sl. Otuda se u svijesti seoskih stanovnika stvaraju ambivalentne tendencije: s jedne strane, prihvaća se i podržava tok suvremene civilizacije u želji da se dostigne nivo grada, a s druge strane osjeća se kolebanje u orijentacijama s obzirom na njezine negativne posljedice.

Istraživanje nije potvrdilo diferencijaciju u mišljenjima s obzirom na tipove domaćinstava, tj. tipove nosilaca sasvim određenih pretpostavljenih vrijednosti i orijentacija. Iako se u svakodnevnom životu mogu razlikovati načini života pojedinih tipova domaćinstava, ovdje u njihovim mišljenjima i percepcijama takve razlike nisu statistički značajne. To pokazuje relativno visoku homogenost orijentacija u ruralnoj sredini, ali i tendenciju orijentacijama svojstvenim urbanim sredinama. Vjerojatno život na određenom ekološki obilježenom (ruralnom) prostoru i uvjetima utječe na vrednovanje pojedinih sadržaja ponuđenih tvrdnji o ekološkoj tematici.

Ivan Cifrić

Attitudes of the Rural Population Towards Pollution

Summary

The research was carried out in three different types of village: mountain, plain and suburban. During processing, 116 respondents were selected from each type of household. The questionnaire included opinions on: environmental pollution, attitude towards nature, energy, especially nuclear energy, and expectations from the future. The instrumentarium were statements about life and work values, about the concept of the ideal society and about ecological problems, obtained from 58 statements on scales of the Likert type.

The article gives a survey of the basic values of village inhabitants, according to the type of household (farming, part-time, non-farming and pensioner-old peoples'), on environmental pollution in Yugoslavia and the reasons for it. The population is **interested** in this subject. It considers that the **problem of pollution is urgent** both in Yugoslavia and in the world, and that the main reason for pollution are **social conditions** and lie in social organization. Regardless of which type of household the rural population belongs to, it considers that technology is of secondary importance for pollution in comparison with society. In the opinion of the author, **microresearch** into rural areas gives some elements for a more lasting and complex survey of evaluations when demands for an increase in the standard of living clash with the ecological consciousness. This is one such microresearch.

Крестьянские домашние хозяйства о загрязнении среды

Резюме

Исследование проведено в **трех** различных сельских поселениях: холмистой, низменной и пригородной местности. Селективным приемом отобрано 116 опрошенных членов из отдельных типов домашнего хозяйства. Опросом охвачены проблемы связанные с загрязнением окружающей среды и атмосферы, отношением к природе, энергии, в отдельности — атомной, и с оценкой будущего.

Основными критериями явились данные о жизнедеятельности, трудовых ценностях, оценках идеального общества и экологических проблемах. В работе приведены только некоторые данные о экологической ситуации, полученные на основании 58 ответов на шкалах типа Ликерт.

В настоящей работе показаны основные ценности и перечислены основные стремления сельской молодежи в зависимости от типа домашнего хозяйства (в том числе сельскохозяйственное, хозяйство смешанного типа, несельскохозяйственное и старческо-пензионерское) и ее интерес к экологической проблематике и причинам сельского населения обнаружен желательный интерес к этой весьма актуальной проблематике. экологического кризиса. Среди Решение вопроса **загрязнения окружающей среды**, население считает безотлагательным у нас и в других районах мира, причем причины этой проблематики находит в **общем положении общества** и его организации. Среди опрошенного сельского населения, несмотря на тип домашнего хозяйства, обнаружены общие взгляды относительно технологии, оказывающей, в общественных рамках, второстепенное влияние на экологический кризис.

Микроисследования сельской местности, дают по мнению автора, некоторые из элементов планомерных и сложных мероприятий в ценностной системе

и в контексте сопоставления потребностей в комфорте с — экологическим сознанием индивида. Настоящее исследование является одним из таких микроисследований.